

ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧАЯ ТЭОРЫЯ АФАРЫЗМА ЯК АДЗІН З КІРУНКАЎ ЯГО ЛІНГВІСТЫЧНАГА ВЫВУЧЭННЯ

Афарызм у славянскім мовазнаўстве ўпершыню эксплікаваны як лінгвістычны аб'ект у 1930-х гг. у межах стылістыкі, дзе было прапанавана “шырокае” разуменне афарызма, якое ўключала не толькі маўленчыя адзінкі (літаратурныя і публіцыстычныя выслоўі), але і прыказкі. Так, паводле погляду М.А. Рыбнікавай у працы “Введение в стилистику” (1937), “пословица – тоже афоризм но в форме просторечия” [11, с. 256]. Можна меркаваць, што ў межах лінгвістыкі “шырокі” погляд на афарызмы развіўся незалежна ад іх аналагічнага разумення ў тэорыі і гісторыі літаратуры [1; 4], дзе яно не набыло папулярнасці. Аднак пад уплывам паралельнага развіцця літаратуразнаўчых даследаванняў да апошняй трэці ХХ ст. афарызм разглядаўся ў мовазнаўстве толькі як літаратурны твор або элемент перш за ўсё літаратурных тэкстаў. Трэба адзначыць, што такое разуменне афарызма (якое можна вызначыць як “вузкае”) з’яўляецца пашыраным і ў сучаснай лінгвістыцы, а ў некаторых яе нацыянальных адгалінаваннях (напрыклад, у беларусістыцы) дамінуючым, адлюстраваным у асноўным лінгвістычным даведніку – нацыянальнай мовазнаўчай энцыклапедыі “Беларуская мова” (1994) [9].

У другой палове ХХ ст. найбольш актыўна лінгвістычныя вывучэнне афарызма пачало развівацца ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве. Так, у сярэдзіне 1950-х гг. у сувязі з пашырэннем вывучэння ўстойлівых слоўных комплексаў (словазлучэнняў, фраз) паняцце афарызма было транспанавана ў фразеалогію, па-першае, у дачыненні да прыказак, а па-другое, у дачыненні да крылатых фраз. Гэта і індывідуальна-аўтарскіх выслоўяў з семантыкай абагульнення рэчаіснасці, якія разам з іншымі несвабоднымі слоўнымі канструкцыямі (у тым ліку і аказіянальнымі) былі аб’яднаны ў межах т.зв. “фразеалогіі мовы пісьменніка”. Тады ж была распачата не скончаная і па сённяшні дзень дыскусія аб прыналежнасці vs. непрыналежнасці фальклорных і літаратурных афарызмаў да фразеалагічнага складу мовы і ўвогуле да аб’екта вывучэння лінгвістыкі [10, с. 98; 12; 13, с. 101–103].

У канцы 1960-х – пачатку 1970-х гг. пашырылася **вывучэнне афарызма як маўленчага твора** – спецыфічнага літаратурнага тэксту і стылістычнага сродку мовы пісьменніка. Трэба адзначыць, што развіццё гэтага напрамку лінгвістычнага вывучэння афарызма было запачаткавана яшчэ ў 1940-я гг. у шырока вядомых працах “Язык и стиль басен Крылова” (1945) В.У. Вінаградава і “Горе от ума” как памятник русской художественной речи” (1948) Р.В. Вінакура, у якіх быў дадзены грунтоўны ўзор апісання афарызма ў мастацкім творы. Паказальна, што ўжо В.У. Вінаградаў ужываў тэрміны *афарызм* і *афарыстычны* ва ўласна лінгвістычным сэнсе [3, с. 30, 37, 38]. Найбольш значнымі ў гэты перыяд даследаваннямі афарызмаў у мове пісьменніка з’яўляюцца працы “О

лексическом своеобразии афоризмов М. Горького” (1969) і “Афоризмы М. Горького (структурно-семантический анализ)” (1973) В.І. Немера. Афарызмы як стылістычны сродак у мове мастацкай літаратуры былі разгледжаны ў дысэртацыі “Языковая природа и стилистические функции сентенции (на материале английского языка)” (1976) Г.Г. Садовой.

Пачатак 1970-х гг. быў адзначаны ўзнікненнем незалежна адзін ад аднаго адразу трох падыходаў да вывучэння ўстойлівых і ўзнаўляльных у маўленні афарызмаў: 1) як адзінак фразеалагічнай сістэмы мовы – **фразеалагічны погляд на афарызм**, найбольш паслядоўна абгрунтаваны ў працы “Афористическая фразеология как лингвистическая категория” (1971) С.Г. Гаўрына; 2) як адзінак парэміялагічнага фонду агульнанароднай мовы – **парэміялагічнае апісанне афарызма**, якое ўзнікла ў межах “структурнай парэміялогіі”, дзякуючы шырока вядомым працам Р.Л. Пермякова “От поговорки до сказки (заметки по общей теории клише)” (1970), “Паремиологический эксперимент. Материалы для русского паремиологического минимума” (1971), “К вопросу о структуре паремиологического фонда” (1975) і інш., пазней абгульненых у манаграфіі “Основы структурной паремиологии” (1988); 3) як адзінак асобнага, “афарыстычнага” ўзроўню мовы пры апісанні гэтага нацыянальна-культурнага фона ў лінгвадыдактычных мэтах – **лінгвакраізнаўчая тэорыя афарызма**, распрацаваная В.Р. Кастамаравым разам з Я.М. Верашчагіным у межах методыкі выкладання рускай мовы як замежнай у іх шырока вядомай працы “Язык и культура” (1976), а таксама асобна абгрунтаваная ў дысэртацыі “Лингвострановедческое описание афористики в учебных целях” (1977) Ю.Я. Прохарава.

У межах апошняга падыходу была ўпершыню выказана думка абмежаваць лінгвістычнае зывучэнне афарызма “агульнамоўнымі” адзінкамі – афарыстычнымі фразамі, якія добра вядомы ўсім носьбітам мовы і шырока распаўсюджаны ў маўленні, што “масіва ўзнаўляюцца” [2, с. 73]. Гэтае палажэнне знайшло сваё ўвасабленне ў афарыстычным слоўніку рускай мовы “Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: лингвострановедческий словарь” (1980) В.П. Феліцынай і Ю.Я. Прохарава.

Асноўныя палажэнні і вынікі лінгвакраізнаўчай тэорыі афарызма падрабязна праналізавана ў працах [5; 6].

Сучаснае **вывучэнне афарызма** як асобнай моўнай / маўленчай адзінкі ў межах лінгвадыдактыкі мае два кірункі. Адзін грунтуецца на лінгвакраізнаўчай тэорыі афарызма як моўнай адзінкі, а другі прадугледжвае выкарыстанне афарызмаў у якасці фактычнага матэрыялу для ілюстрацыі тых ці іншых моўных з’яў пры выкладанні мовы як роднай або як замежнай. Апошні кірунак не мае нічога агульнага з першым, афарызм у яго межах разглядаецца толькі як маўленчая адзінка (як літаратурны твор), напрыклад, у найноўшай грунтоўнай працы “Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego” (2015) А. Трэнбскай-Кернтгоф. Лінгвакраізнаўчая тэорыя афарызма пачала развівацца далей на матэрыяле розных моў, напрыклад, у працы “Язык и культура: основы сопоставительного

лингвострановедения” (2000) А.С. Мамантава і інш., на матэрыяле беларускай мовы – у лінгвакраіназнаўчым дапаможніку “Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў” (1997) [7], працы “Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі (на матэрыяле моўнай афарыстыкі)” (1998) аўтара гэтага артыкула [8] і інш.

Галоўным вынікам лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма можна лічыць тое, што дзякуючы хуткаму пашырэнню вядомасці лінгвакраіназнаўства як лінгвадыдактычнай і як філалагічнай дысцыпліны паняцце афарызма пачало шырока выкарыстоўвацца ў мовазнаўстве ў якасці родавага для вызначэння і рознааспектнага апісання прыказак і крылатых выразаў як моўных / маўленчых адзінак нефразеалагічнай прыроды, а тэрмін *афарызм* набыў адпаведны лінгвістычны змест (разам з атрыбутам *моўны*) і пачаў стала проціпастаўляцца не моўнаму (*аўтарскаму*) афарызму, напрыклад, у працах “Языковой афоризм как мировоззренческое отражение бытия обыденным сознанием” (1985) Т.Э. Цйттанен, “Авторские неологизмы, афоризмы и контекстуально-преобразованные фразеологизмы как проблема перевода” (1987) В.І. Вакуленка, “Языковой афоризм как средство репрезентации говорящего в американском политическом дискурсе” (2002) Д.А. Крачкова, “Репрезентация гендерных стереотипов в татарском языке: на материале паремий и авторских афоризмов” (2012) Э.С. Хузінай і інш.

Трэба заўважыць, што адначасова разуменне афарызма паступова павузілася ў многіх лінгвістычных даследаваннях да толькі крылатых выразаў, відаць, пад уплывам, з аднаго боку, літаратуразнаўчай трактоўкі афарызма (як літаратурнага жанру), а з другога боку, развіцця парэміялогіі як самастойнай галіны мовазнаўства.

1. Афоризм // Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. / гл. ред. А. А. Сурков. – М. : Сов. энциклопедия, 1962. – Т. 1. – С. 366.

2. Верещагин, Е. М. Национально-культурная семантика языковых афоризмов [1983] / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного [1973] / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1990. – Гл. 7. – С. 71–80.

3. Виноградов, В. В. Язык и стиль басен Крылова / В. В. Виноградов // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1945. – Т. 4, вып. 1. – С. 24–52.

4. Гаспаров, М. Л. Афоризм / М. Л. Гаспаров // Литературный энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – С. 43.

5. Иванов, Е. Е. Афоризм как единица языка vs. речи и как объект лингвострановедения / Е. Е. Иванов // Русское слово в мировой культуре : материалы X Конгресса МАПРЯЛ, г. Санкт-Петербург, Россия, 30 июня – 5 июля 2003 г. : Русский текст и русский дискурс сегодня / под ред. В. П. Казакова, Н. О. Рогожиной, Е. Е. Юркова. – Санкт-Петербург : Политехника, 2003. – С. 536–545.

6. Иванов, Е. Е. Изучение языковой природы афоризма в русистике 1960-80 гг. (проблемы формирования лингвистической теории афоризма) / Е. Е. Иванов. – Минск : Веды, 1999. – 52 с.

7. Иванова, С. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў : лінгвакраіназнаўчы дапаможнік / С. Иванова, Я. Іваноў. – Мінск : БФС, 1997. – 262 с.

8. Іваноў, Я. Я. Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі (на матэрыяле моўнай афарыстыкі) / Я. Я. Іваноў // Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы) / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, Н. Б. Мячкоўская. – Мінск : Веды, 1998. – С. 33–62.

9. Міхневіч, А. Я. Афарызмы / А. Я. Міхневіч // Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 60–61.

10. Оссовецкий, И. А. Об изучении языка русского фольклора / И. А. Оссовецкий // Вопросы языкознания. – 1952. – № 3. – С. 93–112.

11. Рыбникова, М. А. Введение в стилистику / М. А. Рыбникова. – М. : Сов. писатель, 1937. – 282 с.

12. Тарланов, З. К. Пословицы и афоризм / З. К. Тарланов // Традиция и литературный процесс. – Новосибирск, 1999. – С. 156–164.

13. Федоренко, Н. Т. Афористика / Н. Т. Федоренко, Л. И. Сокольская. – М. : Наука, 1990. – 419 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ